

חצי שיעור [ה]

חצי שיעור בבל יראה ובל ימצא

א. משנה ביצה ב, א דברי ב"ש וב"ה אודות שיעור חמץ.

ב. ביצה ז, ב' לענין אכילה כולי עלמא לא פליגי וכו' עד 'זה וזה בכזית'.

ג. 1 הקשה השאגת אריה (סו"ס פא): לדעות שאין מלקות על בל יראה ובל ימצא כי הם 'לאו הניתק לעשה' (של תשביתו, צ"ע. מה הנפ"מ לשיעור האיסור – על שיעור אין עונש (כנ"ל, לאו הניתק לעשה) ועל האיסור עצמו אף חצי שיעור אסור?

מכאן הסיק השאג"א:

שו"ת שאגת אריה סימן פא

דאינו עובר בבל יראה ובל ימצא אלא בכזית דווקא כדתנן ברפ"ק דביצה ובפחות מכזית אפי' איסורא דרבנן נמי ליכא כדמוכח כולה שמעתא דבצק שבסידיקי עריבה דפ' א"ע (ד' מה). ובע"כ צ"ל כן לסברת ר"י דס"ל דבל יראה ובל ימצא ה"ל לאו הניתק לעשה וא"כ אין לוקין עליהן אפי' בעשה מעשה ואי ס"ד דפחות מכשיעור דהיינו פחות מכזית אסור מה"ת לענין בל יראה ובל ימצא כמו בכל איסורים שבתורה דק"ל כר"י דאמר ברפ"ב דיומא (דף עד) חצי שיעור אסור מה"ת א"כ אין לחלק בין כשיעור לפחות מכשיעור ושניהם שוין שאסורים מה"ת בכזית ואין לוקין עליהם א"כ תקשה לך הא דרפ"ק דביצה דתנן בש"א שאור בכזית וחמץ בככותבת ובה"א זה וזה בכזית ואמר' דלענין אכילה כ"ע ל"פ דזה וזה בכזית כי פליגי לענין ביעור מנ"מ בהא פלוגתא בכמה שיעורא דשאור לענין ביעור כיון דלעולם אפי' בשיעורא רבא אין לוקין עליו ולענין איסורא אפי' בכ"ש אסור מה"ת אלא ודאי ש"מ דבפחות מכשיעור אפי' איסורא גרידא נמי ליכא והשתא נ"מ טובא בהאי שיעורא.¹

ג. 2 חיזוק למסקנת השאג"א נמצא בסיכום תשובתו של הרדב"ז:

שו"ת רדב"ז חלק א סימן קלה

...כללא דמלתא לדעת רוב הפוסקים אפי' אם ביטל ואח"כ מצא חצי זית חייב לבער ולדעת הרא"ש ז"ל מבטלו בלבו ודיו אבל אם לא ביטלו השתא נמי אינו מבטלו לכ"ע צריך לבער. ומ"מ מסתברא לי דאין חייב לבער אלא מדרבנן דאי משום שלא יעבור ליכא אלא בכזית ואי משום שמא יבוא לאוכלו חששא דרבנן היא ואם לא ביער ולא ביטל לא עבר

¹ השהו דברי השאגת אריה לדברי הפני יהושע המתייחסים לגמ' ביצה ז, ב לתחילת הסוגיא בית שמאי אומרים שאור בכזית וכו'.

פני יהושע מסכת ביצה דף ז עמוד ב

בגמרא מ"ט דבי"ש א"כ לכתוב רחמנא חמץ ולא בעי שאור ואנא אמנינא מה חמץ שאין חמוצו קשה וכו'. וקשיא לי הא קי"ל אין מזהירין מן הדין, ולכאורה היה נראה דלענין איסור בל יראה לא שייך לומר כן דלית ביה מלקות כדאמרין בפסחים פרק מי שהיה [צ"ח ע"א] דלאו הניתק לעשה הוא ועוד דלא שאין בו מעשה הוא, אלא דאי אפשר לומר כן דא"כ דלית ביה מלקות מאי פליגי ב"ש וב"ה בשעורין הא קי"ל דחצי שיעור אסור מן התורה ולא נאמרו שיעורין אלא לענין מלקות וקרוב והכא לא שייך תרווייהו. מיהו בהא מצינא למימר דחצי שיעור אסור לא שייך אלא באיסור אכילה דנהי דהנאת מעיו ליכא הנאת גרונו מיהא איכא משא"כ לענין בל יראה י"ל דכל שהוא פחות מכשיעור לא חשיב כלל והוי כמו פירורין דממילא בטלי ולא עשאן הכתוב כאלו הן ברשותו, אלא דהרמב"ם ז"ל [פ"א מה' חו"מ ה"ג] כתב להדיא דאיכא מלקות בבל יראה וע"כ צ"ל דלא חשיב ליה לאו הניתק לעשה כיון דכתיב אך ביום הראשון ממילא תשביתו מעיקרא משמע והא דקאמר בפסחים בפרק מי שהיה לא איירי לענין מלקות אלא דדמי מיהא לנותר שהוא לאו הסמוך לעשה ולא הוי ניתק לעשה גמור דהיינו לגירסת מהרש"א בפסחים וכן גרסות כמה נוסחאות דגרסי להדיא דעל בל יראה לא לקי משום לאו שאין בו מעשה, ומש"ה כתב הרמב"ם ז"ל דחייב מלקות וכמ"ש דמצינו ביה לאו שיש בו מעשה וא"כ הדרא קושיא לדוכתא מאי פריך ב"ש לבי"ה לא לכתוב שאור ונילף מק"ו הא קי"ל אין מזהירין מן הדין. והנראה בזה דהכא לאו מטעמא דק"ו איירי אלא משום דשאור גופא בכלל חמץ הוא דאטו משום דחמיצתו קשה לא הוי בכלל חמץ ומש"ה הוצרך לומר דס"ד דשאור שאינו ראוי לאכילה לא הוי בכלל סתם חמץ, ולפי זה יהיה מההכרח לומר דהא דקאמר ואי כתב שאור אגב גררא נקטיה אלא דמלשון הסוגיא ולרש"י לא משמע כן וצ"ע:

אדאורייתא אבל אדרבנן עבר. ואם ביטל ולא ביער פלוגתא ולמחמיר שומעין שאמר כהלכה דחיישינן שמא יבוא לאוכלו. וחצי שיעור אסור מן התורה אם לא ביטל ומשום עיקר דינא אתינן להכי ויגדיל תורה הוא דישאל קדושים הם וגוררין אפי' הכותלים כאשר כתב הרא"ש ז"ל וכאשר רואים אנו בעין שנהגו באיסור חמץ חומרות יתירות מה שאין כן בכל שאר איסורין.

ד. גם לשאג"א שסבור שמוכח מהגמ' שאין איסור ח"ש בבל יראה ובל ימצא, צריך להסביר מדוע לא? חזור ועיין בשיעור [ג] בדברי הקובץ שיעורים שמנמק דין זה. להלן נימוקו של השאגת אריה בעצמו:

המשך שאגת אריה, שם

ונראה לי ליתן טעם לדבר דמ"ש לענין בל יראה דליכא איסורא כלל בפחות מכשיעור משא"כ בכל האיסורים משום דאמרינן התם דהא דחצי שיעור אסור מה"ת היא משום דחזי לאיצטרופי איסורא קאכיל וה"ט לא שייך אלא באיסורי אכילה דקיי"ל אם אוכל כזית בכדי שיעור אכילת פרס מצטרף וחייב עליו הרי שאם אוכל עכשיו כל שהוא כשיחזור ויאכל בכדי אכילת פרס עד שישלים עמו לשיעור כזית נמצא האי כל שהוא שאכל כבר באיסורא אכל למפרע דהא איהו מצטרף ומשלים לשיעור אכילה אבל גבי בל יראה דאפי' אם ישלים לבתר זמן לשיעור כזית אינו עובר אלא על מכאן ולהבא כ"ז ששהה אצלו פחות מכזית ליכא איסורא כלל למפרע אפי' לבתר שהשלימו לכזית אינו עובר על שהיות פחות מכשיעור כלל דלשעבר אלא על להבא משעה שהשלים לכשיעור וכיון דא"א לעולם שיבא לידי איסור על שהייה זו של פחות מכשיעור לענין בל יראה למפרע לית לן בה ואף על גב דיליף התם לחצי שיעור מקרא דכל חלב מ"מ עיקר טעמא הוא משום דחזי לאיצטרופי איסורא קא אכיל וכמ"ש שם התוס'.

ה. על הוכחתו של השאג"א ממסכת ביצה, כשעיקר טענתו היא שאם אין עונש על שיעור בבל יראה, שוב אין נפ"מ בין שיעור לחצי שיעור, ועל שאלת הפנ"י כנ"ל, העיר המנ"ח:

מנחת חינוך פרשת בא מצוה ח' (שלא להותיר מבשר הפסח)

והחילוק שבין לאוין וח"ש אף בלאוין שאין בהם מלקות הוא לענין שבועה ער"מ פ"ה מהל' שבועות הנשבע שלא יאכל נבלה ואכל אינו חייב משום שבועת ביטוי דאין שבועה חלה. אבל בנשבע שלא יאכל ח"ש ועבר חייב בשבועת ביטוי דעל ח"ש אינו מושבע מה"ס וכן בנשבע שיאכל ה"ז לוקה משום שבועת שוא אבל אם נשבע שיאכל פחות משיעור חייב משום שבועת ביטוי ע"ש בר"מ ותוס' שבועות סוגיא דכולל דח"ש אף דאסור מה"ת אינו מושבע ע"ז כיון דאינו מפורש בתורה ע"ש א"כ הוא נפ"מ בנשבע שלא להותיר אין שבועה חל וא"ע אפי' אם הותיר אבל אם נשבע על ח"ש שלא להותיר והותיר חייב קרבן שבועה וכן בנשבע להותיר.² ובה מיושב קו"י הפ"י ביצה למאי נ"מ סוברים ב"ש דחמץ אינו חייב בכזית על ב"י לשיטת הסוברים דעל ב"י אין לוקין דנל"ע ואם כן מאי נ"מ דבעי ככותבת הא אין לוקין ולענין איסור אף לב"ש ח"ש אסור מה"ת ומאי נ"מ בין כזית לככותבת ולפמ"ש נ"מ גדולה לענין שבועה ער"מ ושו"ע י"ד דעל שיעור שלם אין שבועה חל דמושבע מה"ס וח"ש אינו מושבע ואחר זה מצאתי דרמז בזה הפמ"ג לעיין בספריו ג"ו וש"ה ואינם ת"י. ועשו"ת שאג"א סי' פ"א דמכח קושיא הנ"ל דמאי נ"מ לב"ש כתב דגבי ב"י ח"ש אינו אסור מה"ת כלל וכתב הטעם דהא דח"ש אסור מבואר ביומא משום חזי לאיצטרופי דהיינו בכא"פ וזה שייך באכילה דאם יאכל כא"פ

² לדעת השאגת אריה (סי' צו) שמצות קרבן פסח היא לאכול כולו הרי הוא מושבע ועומד על כולו ואף על חצי שיעור כי עכ"פ יש מצות עשה לאכול כולו. המנ"ח הקשה לשיטתו שלו (מצוה קלד) שמצות אכילת הפסח בכזית ומה שצריך לאכול כולו הוא רק כדי שלא יבוא לידי נותר.

יצטרף גם מה שאכל קודם אבל בב"י ל"ש זה דל"ש להצטרף לעבור למפרע אם יהיה אצלו חצי זית ואחר זה חצי זית ע"ש והסכימו עמו הרבה אחרונים וע' בפתיחה הכוללת להפמ"ג ובדגול מרובה ס"י תמ"ב דבדבר שאינו אכילה אין ח"ש אסור מה"ת א"כ מותר להותיר פחות מכשיעור לדברי האחרונים הנ"ל ואין איסור תורה ומדרבנן אפשר דאסור.

*כמו כן נראה שיש נפ"מ פשוטה מידיעת גבול האיסור ולא דוקא לגבי ענישה. ביומא מבואר שחולה שזקוק לאוכל ויש לפניו מאכלות אסורים מאכילין אותו הקל הקל תחילה. חשוב אם כן לדעת מהו שיעור האיסור לגבי קדימויות. ו. שיטת הפרי מגדים

פרי מגדים אורח חיים פתיחה כוללת חלק א

ומצינו סייג מן התורה כמו שכתב הרשב"ץ (הוא התשב"ץ) בספר יבין שמועה [ברישי] מאמר חמץ [עמוד כד, א ד"ה התורה] דבל יראה שהזהירה התורה, הואיל ורגיל כל השנה שמא יבא לאכלו. ובילקוט נביאים שופטים סימן י"ג "השמרי" נא, חומץ וענבים האמורים בנזיר עשאה התורה סייג ליון, ובה י"ל חצי שיעור אין עובר בל יראה למאן דסבירא ליה הכין לפי דסייג לסייג אפילו התורה לא גזרה, וכל שכן חז"ל. ובה פירשתי בספר המגיד שלי [הפטר נשא] מה שאמר המלאך ואל תאכלי "כל" טמא [שופטים יג, ד] כענין "כל" חלב לרבות חצי שיעור, הזהירה שאף חצי שיעור מענבים וחומץ, אף דסייג לסייג הוה, בשמשון הוצרך סייגים יתרים, אלא דא"כ יהיה נזיר מותר מן התורה בחצי שיעור ענבים וחומץ ורק מדרבנן. הגדרת הנקודות הנידונות בדברי הפמ"ג:

1. הגדרת מצוות דאורייתאיות כסייג' למצוות אחרות והאפשרות לזהותן.
2. הגדרת 'חצי שיעור' כסייג'. (בדוק; סימן או סיבה?)
3. הכלל 'אין גוזרים גזרה לגזרה' (ראה רש"י ביצה ב, ב) אינו הגבלה על גזרות חכמים בלבד אלא תקף הוא גם ביחס לסייגים בדאורייתא. סכם את העולה מדבריו.

ז. מתוך **שו"ת חכם צבי סימן פו** (נושא התשובה: חטה הנמצאת בתבשיל בשביעי של פסח. הפיסקה שלפנינו מתייחסת לדעה בפוסקים שחמץ פחות מכזית אין צריך לבערו אפילו אינו דבוק בכתלים):
...ולאיך דס"ל דאפי' אינו דבוק אין צריך לבערו יש לומר דשאני איסורי אכילה דאית לן קרא דכל חלב וכדאי' בריש פרק בתרא דיומא וכבר תירצו התוס' שם למאי איצטריך סברא וקרא ע"ש ולפי"ז בכל שאר איסורי תורה כגון התולש שער א' בנזיר או בשבת או מוציא פחות מכשיעור אין בו איסור תורה כלל דטעמא דחזי לאיצטרופי לחוד לא מהני **א"נ** יש לומר דאף דבכל האסורין פחות מכשיעור נמי אסור מה"ת היינו דוקא בעושה מעשה שמחשיבו לאותו פחות מחצי שיעור אבל בחמץ פחות מכזית שאינו עושה מעשה אלא מניחו בביתו ואינו מבערו כיון שאינו עושה דבר שמראה בו שמחשיבו לא אמרינן ביה חזי לאיצטרופי.
הגדר את שני הסברים בתשובת החכם צבי לכך שאין איסור ח"ש בבל יראה ובל ימצא.
ח. טעם נוסף לומר שאין דין ח"ש בבל יראה נמצא **בשו"ת בנין עולם** אורח חיים סימן יט:
ולולי דברי הגאון נוב"י הנ"ל היה נלע"ד לומר דבר חדש דגבי ב"י לא שייך ח"ש אסור מה"ת כלל דהא עיקר מילתא דח"ש ילפינן לה מקרא דכל חלב ושם הוא לאו שיש בו מעשה ואף על גב דכתבנו למעלה דמשם נלמד לכל איסורים שבתורה אפי' לית בי' כרת משום דעיקר טעמו הוא דחזי לאיצטרופי מ"מ היינו דווקא במה שיש בו מלקות כשיעור

שפיר שייך ה"ט דכיון דאם יצטרף יהיה בו מלקות ולכך גם בח"ש נחית חד דרגא ואסור עכ"פ מדאורייתא כדי שלא יבא לידי מלקות משא"כ במיזי דאפי' בשיעור שלם אין בו מלקות משום דהוי ניתק לעשה ולא שייך בו רק עונש שמים לבד א"כ כיון שהתורה גילתה דבכל דבר איסור בעינן שיעורא ושיעורים הלממ"ס א"א לומר דגם ח"ש יש בו איסור תורה ועונש שמים דא"כ מה בין שיעור שלם לח"ש ודוחק לומר דדינא רבה ודינא דזוטא איכא בינייהו.

ט. יש פוסקים שסוברים שגם בבל יראה יש דין חצי שיעור. כדי להסביר שיטתם יש לדחות את כל הנימוקים שהובאו לבאר מדוע אין ח"ש!

חזור ועיין בנימוקים השונים שהועלו להסביר מדוע אין דין ח"ש בב"י וב"י וחושב על תשובות אפשריות לנימוקים אלו. ט. בדברי הפמ"ג נמצא הסבר לכך שיש דין ח"ש בב"י וב"י. השוה דבריו למה שהובא לעיל אות ו מהפתיחה הכוללת.

ע' פרי מגדים אורח חיים פתיחה להלכות פסח פרק א אות ח:

ב"י (=בל יראה מ.ב.) שיעור ללקות להר"מ ז"ל בעשה מעשה בכזית כב"ה ביצה ב' א' וז' ב' דיליף ראייה מאכילה ולי"א דאין לוקה בב"י נפ"מ דאיסור לאו עכ"פ יש דוקא בכזית אבל חצי שיעור י"ל דלית איסור תורה דאכילה הלמ"מ מטעם דחזי לאצטרופי היינו דיטעה ויאכל כזית כא"פ (כדי אכילת פרס) משא"כ בראיה ל"ש זה. ועשו"ת ח"צ (=חכם צבי) ז"ל בשיער נזיר שער א' והוצאת שבת ח"ש וכדומה ועי' תוס' (יומא עד, א ד"ה כיון) וי"ל דיליף ראייה (=בל יראה) מג"ש (=מגזרה שווה) מאכילה וח"ש אסור מ"ה (=מהתורה) ואף דאין דנין ק"ו וה"ה כל י"ג מדות מהלמ"מ י"ל גלוי מלתא דראיה שוה לאכילה עמ"ל פ"א ה"ז מחו"מ.